

УДК 336.7

ПРОБЛЕМИ ТА НАПРЯМИ РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

ГРУДЗЕВИЧ Уляна Ярославівна

кандидат економічних наук, доцент

доцент кафедри фінансових технологій та консалтингу

Львівського національного університету імені Івана Франка

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0243-7957>

СІДЕЛЬНИК Олена Петрівна

кандидат економічних наук, доцент

доцент кафедри фінансових технологій та консалтингу

Львівського національного університету імені Івана Франка

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6498-5900>

НАГОРНЮК Оксана Петрівна

кандидат економічних наук, доцент

доцент кафедри економіки та публічного управління

Львівський національний університет імені Івана Франка

Анотація. Стаття присвячена актуальним питанням аналізу стійкості банківської системи України в умовах воєнного стану. У процесі дослідження здійснено оцінку динаміки активів, пасивів, ліквідності, рентабельності, ризиків по банківській системі, та по групі державних банків. Визначено заходи Національного банку України з метою підтримання фінансової стійкості банківської системи, мінімізації зовнішніх загроз та напрямів забезпечення ефективної діяльності банків з використанням фінансових технологій.

Ключові слова: банківська система, активи банків, капітал, ліквідність, прибутковість, банківські ризики, шахрайство, фінансові технології.

Постановка проблеми. З початком повномасштабного вторгнення банківська система України змушена була вирішувати ряд проблем пов'язаних з зменшенням кількості відділень і філій, питаннями збереження клієнтської бази і забезпечення довіри до банків, стабільного функціонування не зважаючи на величезні воєнні ризики. Разом з тим, банківська система зберегла запас ліквідності, залишається

прибутковою, поступово зменшуються кредитні ризики, впроваджуються нові технології. Національним банком України у 2021 році було розроблено «Стратегію розвитку фінансового сектору України до 2025 року», в якій було визначено основні напрями розвитку всіх учасників фінансової екосистем. Дана Стратегія була своєрідною дорожньою картою, що мала б забезпечити стійкий розвиток

банківського сектору України. За період 2021 – 2022 рр. Національним банком України вдалося реалізувати стратегічні цілі на 56% [1].

Повномасштабне вторгнення росії призупинило впровадження даної стратегії, адже довгострокові цілі стали недосяжними і у серпні 2023 року НБУ затвердив нову Стратегію розвитку фінансового сектору України у якій закріплюється перелік стратегічних цілей, які створюють умови для зміцнення потенціалу України на шляху до перемоги, сприятимуть відновленню національної економіки від наслідків повномасштабної війни, забезпечить макроекономічну та фінансову стабільність, закладуть основи для стійкого та динамічного розвитку фінансового сектору України, його конкурентоспроможності в умовах євроінтеграції та інтеграції у світовий фінансовий простір [2].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання розвитку банківської системи України в умовах воєнного стану розглядаються в публікаціях вітчизняних науковців та практиків і присвячені як розвитку банківської системи загалом так і окремим напрямкам її діяльності, зокрема досліджують дані проблеми: Дзюблюк О., Діденко С., Мирончук В, Прокопенко Н, Пшик Б, Ситник Н., Тимошик Н, Фурса С., Шепель І. та інші. Проте, нові виклики війни та ризики, які їх супроводжують зумовлюють актуальність даної проблематики.

Мета статті - проаналізувати проблеми діяльності банків в умовах воєнного стану та окреслити головні напрями розвитку банківської системи України.

Виклад основних результатів. Повномасштабна війна призвела до

окупації українських територій, руйнування інфраструктури, збоїв у ланцюгах постачання, масової міграції населення, глибокої економічної та фінансової кризи і в подальшому матиме довготривалі негативні наслідки для фінансового сектору. Аналізуючи діяльність банківської системи слід зазначити, що вона доволі успішно протистояла викликам війни завдяки значному запасу міцності, своєчасній реакції НБУ та багаторічній спільній роботі над реформою банківського сектору. Проте, Національний банк пом'якшив нормативи капіталу і ліквідності банків, призупинив процес імплементації Базельських вимог до регулятивного капіталу та впровадження буферів капіталу. Банки безперебійно надають послуги, підтримують роботу мережі, зберігають операційну ефективність, прибутковість та нарощують капітал. Банківська мережа працювала навіть попри перебої з електропостачанням. Накопичений запас міцності сприяє фінансовій стабільності, посилює стійкість банків до подальших загроз тривалої війни та готує до повноцінного відновлення кредитування [1]. Суттєву підтримку економіці України під час війни надають міжнародні організації (Світовий банк, МВФ) та країни-партнери, які взяли зобов'язання щодо виділення значних обсягів фінансування для зміцнення обороноздатності та розв'язання поточних гуманітарних питань.

Серед індикаторів, які характеризують діяльність банківської системи України у період 2022-2023 рр. вважаємо за доцільне зупинитись на таких блоках проблем: кількісний розвиток банків, адже спостерігалось поглиблення скорочення кількості банківських установ в цілому в Україні і за

окупованими регіонами в т.ч.; динаміка капіталізації та зобов'язань за депозитами; динаміка NPL, як індикатора кредитних ризиків; ліквідності та прибутковості, як свідчення ефективності роботи банків.

З початку повномасштабного вторгнення ринок покинули 8 банків, з

них 3 належали російським акціонерам АТ «МР Банк (Сбербанк)», АТ «Промінвестбанк», приватний АТ «Банк Форвард»; а також: АТ «Мегабанк», АТ «Банк Січ», ПАТ «Ibox Bank», АТ АКБ «Конкорд» та АТ «Укрбудінвестбанк». За останні 5 років НБУ не отримував запитів на реєстрацію нових банків.

Таблиця 1

Динаміка кількості діючих банків

Назва показника	01.01.2022	01.04.2022	01.07.2022	01.10.2022	01.01.2023	01.04.2023	01.07.2023	01.10.2023
Кількість діючих банків	71	69	68	67	67	65	65	63
з них: з іноземним капіталом	33	31	31	30	30	28	28	27
у т.ч. зі 100% іноземним капіталом	23	22	22	22	22	20	20	19

Джерело: [3]

За час війни поглибилась проблема суттєвого скорочення банківської мережі, лише за 2022 рік кількість підрозділів знизилась на 20% з 6685 до 5336, у 2023 році темпи скорочення сповільнилися [3]. Практично всі банки продовжують тренд на зменшення територіальної мережі, а це в свою чергу веде до поглиблення проблем доступності банківського обслуговування, вивільнення банківських працівників і т.д.

Формуючи стратегію розвитку фінансового сектору НБУ значну увагу приділяє розвитку державних банків. 7 травня 2022 р, КМУ прийняв розпорядження «Про схвалення основних (стратегічних) напрямів діяльності банків державного сектору на період воєнного стану та післявоєнного відновлення економіки», в якому головними пріоритетами діяльності банків державного сектору визначено

фінансування: суб'єктів підприємницької діяльності та населення, які постраждали внаслідок збройної агресії росії; аграрного сектору з метою продовольчого забезпечення країни; підприємств (об'єктів) критичної інфраструктури; харчової промисловості, продуктового ритейлу та суміжних галузей, спрямованих на продовольче забезпечення населення; фінансування інфраструктурних проєктів, направлених на відновлення/розвиток об'єктів соціальної, транспортної та критичної інфраструктури; транспортно-логістичної інфраструктури країни; підтримки релокації підприємств, що знаходились в тих регіонах України/місцях проведення активних бойових дій під час воєнного стану; виробничих потужностей для імпортозаміщення продукції, що імпортувалась з росії та/або білорусії [4]. На державні банки припадає основна

частка активів, капіталу, зобов'язань банківської системи України, традиційно лідером практично за більшістю вказаних показників є Приватбанк. Зокрема, на 4 державних банки у 2022 р. припадало 51 % активів, 47 % зобов'язань, 47 % власного капіталу, 77 % статутного капіталу банківської системи та 51 % відділень. Станом на 01.10. 2023 частка 5

державних банків у активах зросла до 53% а в зобов'язаннях до 54 % [3; 5].

Аналізуючи основні балансові показники, спостерігаємо тенденцію до зниження капіталу, зобов'язань та активів до липня 2022 року із подальшим поступовим їх зростанням загалом по банківській системі (табл. 1).

Таблиця 2

Основні показники розвитку банківської системи України
впродовж 01.01.2022-01.10. 2023 рр.

Показники	01.01. 2022	01.04. 2022	01.07. 2022	01.10. 2022	01.01. 2023	01.04. 2023	01.07. 2023	01.10. 2023
1. Чисті активи, млн. грн	2053928	1970145	2042918	2167555	2351678	2427669	2562123	2562123
в т.ч активи державних банків	960073	942316	1036614	1097789	1189939	1235	1285020	1411792
1.1.кредити, надані клієнтам	1065347	1070449	1055583	1094485	1036213	1001784	983259	1001014
2. Зобов'язання, млн. грн	1798250	1762041	1812172	1956001	2135838	2178057	2294437	2336800
в.т.ч. зобов'ання державних банків	847 452	859190	929428	1011504	1098811	1123323	1171211	1262493
в т.ч. 2.1. кошти суб'єктів господарювання	758434	677101	723597	791315	889526	978917	1084788	1101005
2.2. кошти фізичних осіб	726898	767878	786554	861163	933240	944563	969090	1004166
3. Капітал, млн. грн	255678	208105	230746	211554	215840	249612	267687	310824
в т.ч. капітал державних банків	112620	83 126	107186	86284	91128	112311	113809	149299

Джерело: [3; 5]

Власний капітал банківських установ за 2022 рік зменшився з 255 678 млн грн до 215 840 млн грн, проте за наступні 3 квартали помітна тенденція до його суттєвого збільшення. Для оцінки капіталізації банківської системи важливе значення мають показники регулятивного капіталу та нормативи капіталу (Н2 та Н3), які в цілому по банківській системі України дотримувались навіть у найкритичніші моменти, що свідчить про достатній

запас капіталу (рис.1).

У квітні 2023 року НБУ розпочав оцінку фінансової стійкості 20 банків, на які припадає більше 90% активів банківської системи. Оцінка стійкості передбачає оцінку якості активів, верифікацію вартості найбільших об'єктів застави за кредитами, екстраполяцію результатів та розрахунок показників діяльності банку на наступні три роки. Проведення даної оцінки є важливим етапом, оскільки дасть змогу

дослідити діяльність найбільших банків за базовим макроекономічним сценарієм на основі макропрогнозу [6]. В найближчому майбутньому планується імплементація нових вимог до складу капіталу, які були призупинені на початку повномасштабного вторгнення.

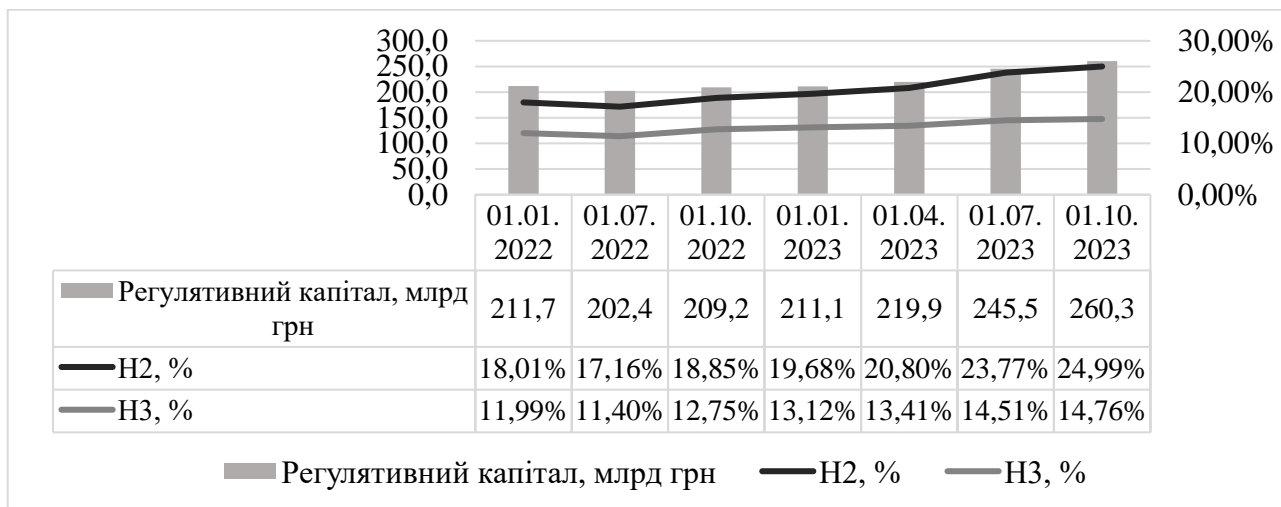

Рис. 1. Динаміка показників капіталізації банківської системи України
Джерело: [3]

Незважаючи на побоювання зменшення коштів клієнтів у банківських установах (див. табл 2) спостерігаємо, що до початку повномасштабного вторгнення дані статті склали 726 898 та 758 434 млн грн відповідно, а станом на 01.10 2023 р. – зросли до 1 004 166 та 1 101 005 млн грн відповідно. Лідерами за обсягом залучених коштів фізичних осіб станом на початок 2023 р є Приватбанк (близько 35% коштів фізичних осіб залучених банківською системою України) та Ощадбанк (близько 18%), щодо залучення коштів суб'єктів господарювання лідерами серед державних банків є Приватбанк (близько 15% від коштів СГ залучених банківською системою України) та Укрексімбанк (близько 10%) [3]. Серед пріоритетів розвитку банківської системи на майбутнє є стимулювання конкуренції банків за строкові кошти вкладників та збереження стабільності.

Політика вітчизняних державних

банків останнім часом дедалі більше набуває ознак соціально відповідального бізнесу, що намагається якнайшвидше відновлювати економіку та відбудувувати країну за допомогою механізму активного кредитування ключових галузей господарства, підприємств регіонів, які постраждали [7]. З перших днів війни банками були запроваджені кредитні пільги: кредитні канікули, скасовано комісію, за зняття готівки з кредитних карток приватних осіб, за обслуговування у рамках зарплатних пакетів, обмеження звернення стягнення на іпотечне майно в рахунок погашення кредиту. Великої популярності набуло кредитування за програмою доступних кредитів «5-7-9». Якщо у 2020-му через дану програму надавалося 5% всіх нових кредитів, то у 2023 році - понад 26% [8].

Державні банки Ощадбанк, Приватбанк, Укргазбанк, та банки Глобус та Sky Bank ввійшли в п'ятірку проекту по наданню пільгових іпотечних кредитів

єОселя. Даною програмою можуть скористатись ветерани війни, учасники бойових дій, внутрішні переселенці та люди, які не мають свого житла, з використанням застосунку Дія під 7%. За програмою до липня 2023 року видано близько 1700 кредитів на суму понад 2,3 млрд грн [9].

Ризиковість банківських операцій відслідковується на підставі нормативів кредитного ризику, лімітів валютної позиції та показника NPL. І якщо здебільшого банківські установи України дотримувались нормативів кредитного ризику, інвестування та лімітів валютної позиції, то NPL, як в середньому по банківській системі, так і по більшості банків є досить високим. Так, частка непрацюючих кредитів станом на 01.01.2023 року становила 38,12%, проти 30,02% станом на 01.01.2022 року. В той же час частка непрацюючих кредитів Приватбанку на 01.01.2023 року досягла 69,21%, що на 0,71 % менше, ніж у попередньому році) а NPL банків з державною часткою – 18,91% (зростання у порівнянні з попереднім роком на

1,09%) [3].

Незважаючи на доволі складний період на початку 2022 р (банківська система залишалась збитковою впродовж березня-червня) з серпня банківська система фіксує позитивний фінансовий результат, а показники рентабельності активів та капіталу мають тенденцію до зростання а прибуток отриманий банками у жовтні 2023 р перевищив довоєнний результат (рис.2). Так, державні банки станом на 01.10.2023 отримали прибуток у розмірі 79733 млн грн (72,6 % прибутку банківської системи), в т. ч. Приватбанк – 52 691 млн. грн (близько 48% прибутку банківської системи). Станом на 1 жовтня 2023 року лише 6 банків були збитковими із сукупним збитком 155 млн грн [3]. Рекордний прибуток банки отримали унаслідок вкладення короткострокових пасивів у високоліквідні активи, зокрема депозитні сертифікати НБУ та державні цінні папери. Наявність високого прибутку викликала питання необхідності запровадження додаткового оподаткування банків.

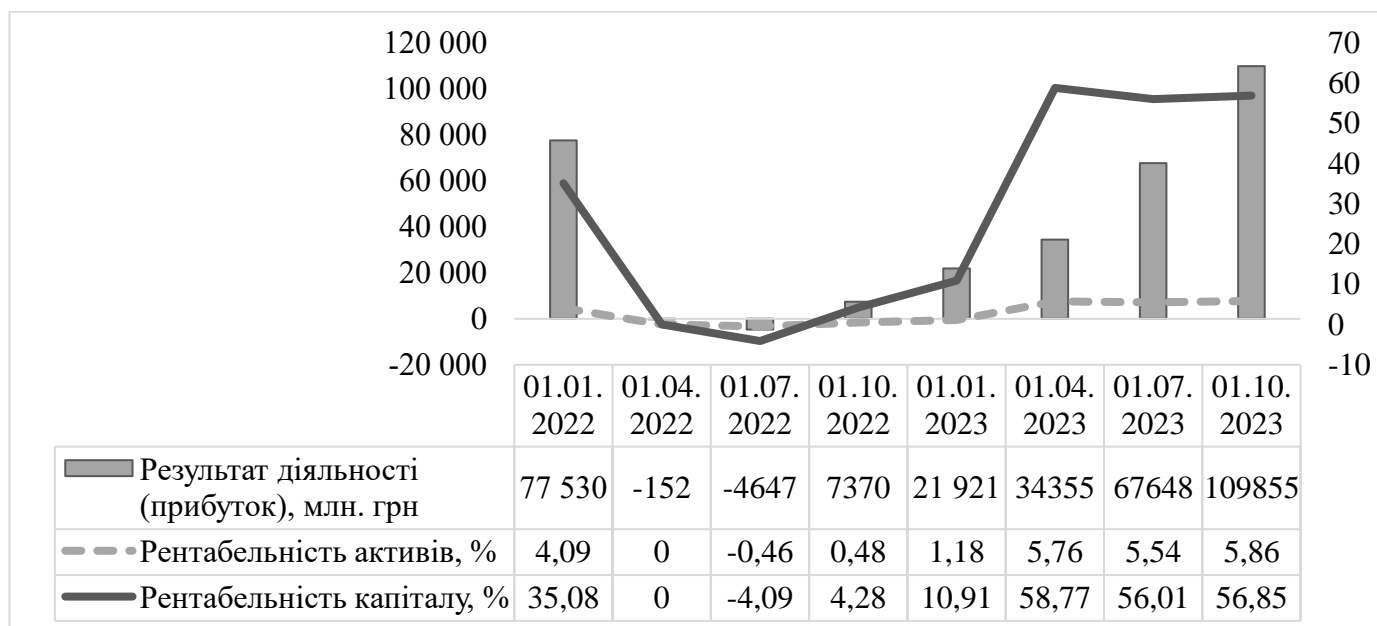

Рис.2. Динаміка фінансового результату та показників ефективності банківської системи України

Джерело: [3]

На початку 2022 р постало питання відтоку коштів з банківських установ, тому з метою підтримки ліквідності НБУ було вчинено ряд важливих заходів, серед яких регулювання норм обов'язкового резервування, застосування бланкового рефінансування, зміна підходів до гарантування відшкодування коштів фізичних осіб Фондом гарантування вкладів фізичних осіб; та на мікрорівні: застосування коефіцієнтів покриття

ліквідністю та чистого стабільного фінансування. Проте, проблема профіциту ліквідності суттєва, про це свідчать дані щодо дотримання банками коефіцієнтів покриття ліквідністю та чистого стабільного фінансування (табл 3). Профіцит ліквідності державних банків суттєво нижчий за середній рівень в банківській системі. Найвищий рівень коефіцієнта покриття ліквідністю у Сенс Банку (LCR_{вв} - 584,4%, та LCR_{ів} 755,6%) а NSFR у Укресімбанку - 202,9%.

Таблиця 3

Динаміка коефіцієнта покриття ліквідністю та чистого стабільного фінансування у банківській системі України

Показники	01.01. 2022	01.07. 2022	01.10. 2022	01.01. .2023	01.04. 2023	01.07. 2023	01.10. 2023
1. LCR _{вв} середнє значення по банківській системі, %	464,06	748,56	1104,73	1516,19	1350,08	1911,46	2755,02
2. LCR _{ів} , середнє значення по банківській системі, %	381,11	911,69	620,44	868,82	911,13	1028,36	941,20
3. NSFR середнє значення по банківській системі, %	222,23	194,23	197,02	238,06	254,00	303,76	315,51

Джерело: [3; 10].

Наступним стратегічним питанням розвитку банківської системи є розвиток фінансових технологій та діджиталізація. З початком енергетичних проблем у 2022 році за ініціативи НБУ було створено мережу POWER BANKING - унікальну систему взаємодії банків по всій країні, яка дозволила знімати кошти у будь-якому банкоматі без комісії. 70% всіх відділень мережі POWER BANKING припадало на системно важливі банки, третина – на відділення інших банків: ПриватБанк, Ощадбанк, Укргазбанк, Укресімбанк, Таскомбанк, УкрСиббанк, ОТП Банк, ПУМБ, А-Банк, Універсал банк, Кредобанк, Сенс Банк, Південний і Райффайзен Банк, Банк інвестицій і заощаджень, ComInBank, Радабанк, Правекс Банк тощо. Крім того, були створені чергові відділення, оснащені

пристроями безперебійного електричного живлення і всім необхідним для надання фінансових послуг клієнтам [11].

Безперервність обслуговування банками приватних та бізнес-клієнтів відіграла важливу роль у забезпеченні стійкості української економіки в умовах війни. При чому провідну роль відіграла цифровізація платіжної системи. Проте, в умовах війни в банківському секторі поглибилось банківське шахрайство і кібератаки. Ще задовго до відкритої повномасштабної агресії рф Україна фіксувала хакерські напади на державні та інфраструктурні об'єкти практично щодня, кількість великих кібератак з початку 2022 року склала 1600. Зокрема, масштабні DDoS-атаки були спрямовані на державні Ощадбанк і ПриватБанк, на

сайти Національного банку та ще 15 комерційних банків [12]. У серпні 2022 р НБУ було встановлено вимоги щодо організації та забезпечення кіберзахисту в банківській системі України а згодом врегульовано заходи зі забезпечення кіберзахисту об'єктів критичної інфраструктури та використання хмарних послуг банками та процесинговими центрами. Усі критичні процеси стабільно підтримуються, а дані надійно зберігаються. Проте кібератаки постійно відбуваються і надалі, і стосуються як традиційних банківських установ, так і необанків (monobank) [13].

За вісім місяців 2023 року в Україні було відкрито близько 60 тисяч проваджень про шахрайство, що більше, ніж навіть загалом за два попередні роки: так, у 2021 було відкрито 23,8 тисяч проваджень, а у 2022 — 32 тисячі [14] тому зростає важливість ідентифікації клієнтів з використанням системи BankID. В квітні 2023 р. НБУ запустив нову модель роботи системи – на базі стандартизованих наборів даних і диференційованих тарифів, успішно здійснивши міжабонентські розрахунки за новою моделлю. Зокрема, в перспективі це дасть можливість громадянам України отримувати дистанційні послуги в межах Європейського Союзу. На даний час до Системи BankID НБУ підключено 38 українських банків.

Продовжується технологічний розвиток фінансових послуг як необхідна передумова для фінансової інклюзії та кібербезпеки: стрімкими темпами відбувається розвиток інфраструктури, діджиталізація банківських послуг, активне запровадження ШІ для скорингу та у процесі укладання договорів з клієнтами. Подальшому розвитку фінтеху на ринку банківських послуг надалі сприятиме:

- підвищення зручності безготівкових розрахунків у країні за допомогою QR-коду (інструменту, який значно полегшує для платника отримання реквізитів та виконання кредитового переказу);

- впровадження відкритого банкінгу (Open Banking, який має а меті надання можливості користувачам фінансових послуг обирати зручний та сучасний спосіб використання своїх рахунків, а для бізнесу налагодити взаємовигідну синергію та співпрацю, отримати більше можливостей для розвитку своїх рішень);

- поширення віртуальних каналів обслуговування, персоніфікованих фінансових послуг, мобільних рішень та поширення співробітництва традиційних фінансових установ з FinTech-компаніями, і вимагатиме від регуляторів більш гнучкого підходу до регулювання та нагляду за більш широким спектром учасників фінансового ринку та подальшій імплементації нормативно-правових вимог ЄС [11].

Важлива роль в майбутньому розвитку банківської системи належить питанням фінансової інклюзії, що передбачає побудову системи, яка надаватиме рівний доступ до фінансових послуг для всіх громадян та братиме участь у повноцінній реінтеграції регіонів та громадян в економічне життя країни.

Враховуючи те, що НБУ регулює діяльність небанківських фінансово-кредитних установ, важливими залишаються проблеми законодавчого нормування їх діяльності і впровадження ефективної системи гарантування вкладів членів кредитних спілок, пенсійних фондів. Адже, небанківські фінансово-кредитні інститути поступово відновлюються, налагоджують технологічні процеси та намагаються конкурувати з банками в роздрібному сегменті. Надалі банкам доведеться конкурувати і з платіжними установами,

які згідно з оновленим законодавством також можуть кредитувати населення [2].

Висновки. Отже, незважаючи на війну, основні показники розвитку банківської системи хоч і знижувались з початку повномасштабного вторгнення до червня 2022 р, проте, надалі спостерігаємо доволі стійкі тенденції сталого розвитку: при зменшенні кількості банків відбувається зростання активів, капіталу, зобов'язань банків України. Банківська система залишається прибутковою, суттєво зростає рентабельність активів та капіталу, що свідчать про їх ефективне використання. Разом з тим, показники LCR та NSFR підтверджують профіцит ліквідності,

який за останні роки значно зріс. У найближчому майбутньому важливу роль у розвитку банківської системи будуть відігравати питання забезпечення фінансової стабільності за такими напрямками:

- розвиток ринків капіталу;
- стабільного функціонування державних банків;
- подальша імплементація законодавства ЄС у вітчизняну практику у частині регулювання банківської діяльності, оздоровлення та виведення з ринку фінансових установ;
- впровадженню фінансових технологій та фінансової інклюзії.

Список використаної літератури

1. Стратегія Національного банку до 2025 року (припинена у 2023 році) URL: <https://bank.gov.ua/ua/about/strategy/strategy2022> (дата звернення 10.11.2023 р).
2. Стратегія розвитку фінансового сектору України: Національний банк України. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Strategy_finsector_NBU.pdf?v=4 (дата звернення 10.11.2023 р)
3. Офіційний сайт Національного банку України / Наглядова статистика URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist> (дата звернення 30.11.2023 р)
4. Уряд схвалив стратегічні напрями діяльності банків державного сектору на період воєнного стану та післявоєнного відновлення економіки URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/uryad-shvaliv-strategichni-napryami-diyalnosti-bankiv-derzhavnogo-sektoru-na-period-voyennogo-stanu-ta-pislyavoyennogo-vidnovlennya-ekonomiki> (дата звернення 10.11.2023 р)
5. Зведена звітність щодо діяльності державних банків (АТ КБ «Приватбанк», АБ «Укргазбанк», АТ «Укрексімбанк», АТ «Ощадбанк», АТ «Сенс Банк»). URL: <https://mof.gov.ua/uk/zviti-po-derzhavnih-bankah-fin> (дата звернення 20.11.2023 р)
6. Національний банк розпочинає оцінку стійкості банківської системи в умовах воєнного часу URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-rozpochinaye-otsinku-stiykosti-bankivskoyi-sistemi-v-umovah-voyennogo-chasu> (дата звернення 10.11.2023 р)
7. Державні банки України в умовах війни: від підтримки клієнтів до фінансування відновлення країни URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/derzhavni-banky-ukrayiny-v-umovakh-viyny-vid-pidtrymky-kliyentiv-do> (дата звернення 10.11.2023 р)
8. Крицька І. Кредитна програма «5-7-9» стає надто великою. URL: <https://forbes.ua/money/kreditna-programa-5-7-9-stae-nadto-velikoyu-tse-nepokoit-mvf-ale-uryad-gotue-analog-i-dlya-velikogo-biznesu-u-chomu-problema-populyarnogo-proektu-03082023-15160> (дата звернення 10.11.2023 р)

9. eОселя: з 1 серпня українці зможуть взяти іпотечний кредит за програмою під 7%
URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/yeoselia-z-1-serpnia-ukraintsi-zmozhut-vziaty-ipotechnyi-kredyt-za-prohramoiu-pid-7> (дата звернення 10.11.2023 р)

10. Грудзевич, У., Дребот, Н. Аналіз ліквідності та прибутковості банківської системи України в умовах воєнного стану. Економіка та суспільство. 2023. №48. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-48-75> (дата звернення 10.11.2023 р)

11. Пшик Б., Грудзевич У. Удосконалення регулювання fintech на ринку банківських послуг в Україні. Економіка та суспільство. 2023, №54 URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-54-67> (дата звернення 20.11.2023 р)

12. Україна повідомляє про 1600 кібернападів з початку року, Естонія
<https://www.holosameryky.com/a/6706619.html> (дата звернення 10.11.2023 р)

13. Сім досягнень банківської системи України за час повномасштабної війни з рф
URL: <https://ua.news/ua/money/sem-dostyzhenyj-bankovskoj-systemy-ukrayny-za-vremya-polnomasshtabnoj-vojny-s-rf> (дата звернення 10.11.2023 р)

14. Кожен дев'ятий опитаний українець ставав жертвою шахраїв від початку повномасштабного вторгнення URL: <https://opendatabot.ua/analytics/stopfraud-nbu> (дата звернення 10.11.2023 р)